

ОСОБИСТІ СЕЛЯНСЬКІ ГОСПОДАРСТВА В СИСТЕМІ СУБ'ЄКТІВ АГРАРНОГО РИНКУ

*Музиченко А.С., д.е.н., професор, Булавка Л.В., аспірант
Уманський національний університет садівництва*

Проаналізовано стан та розвиток господарської діяльності особистих селянських господарств України. Визначено основні тенденції виробництва сільськогосподарської продукції особистими селянськими господарствами в загальній структурі агропромислового комплексу України.

The state and development of economic activity of the individual agricultural households of Ukraine are analysed. The basic tendencies of production of agricultural goods the individual agricultural households are certain in the general structure of agroindustrial complex of Ukraine.

Постановка проблеми. У сучасних умовах значну роль у виробництві аграрної продукції в Україні відіграють особисті селянські господарства населення. Актуальність розгляду питань підвищення ефективності їх функціонування пов'язується з необхідністю збереження виробничого потенціалу села, сприяння самозабезпеченню сільського населення продуктами харчування, насичення внутрішніх аграрних ринків та підтримки продовольчої безпеки держави.

Аналіз тенденцій зміни й визначення перспектив подальшого розвитку особистих селянських господарств (ОСГ) населення набувають особливо важливого значення за умов нестабільної економічної ситуації та спаду виробництва в суспільному секторі сільського господарства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Слід зазначити, що дослідженню проблем функціонування особистих селянських господарств присвячено багато наукових праць, серед яких особливої уваги заслуговують дослідження Балаша Л. [1], Збарського В. [2], Мельник Л. [5], Месель-Веселяк В. [6], Онищенко О. [7], Свиноуса І. та багатьох інших відомих вчених. Проте, не зважаючи на безліч наукових публікацій, присвячених дослідженню виробничої та економічної діяльності особистих селянських господарств, окремі аспекти їх діяльності до цього часу остаточно не вирішено, що визначило необхідність подальших наукових пошуків у цій галузі економічної науки та зумовило потребу в проведенні даного дослідження.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження стану та ефективності розвитку особистих селянських господарств в системі господарюючих суб'єктів агропрому.

Виклад основного матеріалу дослідження. Нині особисті селянські господарства забезпечують всю країну необхідними продуктами харчування та сільськогосподарською сировиною в розмірі майже 2/3 від загальної потреби. Поряд з цим, вітчизняні ОСГ не трансформуються в фермерські господарства та темпи їх розвитку останніми роками, як показали результати попередніх досліджень, дещо знижуються. Тому, особливо після вступу

України до СОТ та загострення світової продовольчої кризи в нашій країні загострилися проблеми, що заважають подальшому розвитку господарств сільського населення.

Особисті селянські господарства є невіддільною складовою сільського домашнього господарства. Їхні доходи й витрати безпосередньо зараховують до дохідної й витратної частин сімейного бюджету. Домашнє господарство виділяє власному особистому селянському господарству необхідні для його розвитку ресурси: сільськогосподарські угіддя (власні чи орендовані), сільськогосподарських тварин, працю та фінансові ресурси. У результаті діяльності особистих селянських господарств вони отримують сільськогосподарську продукцію для власного споживання, реалізації на ринку, а також для відтворення виробництва (корми, насіння, молодняк тварин тощо). Визначаючи роль селянських господарств в аграрному секторі економіки України, нами пропонується надати характеристику особистих селянських господарств України за період 2009-2010 р. у табл. 1.

Таблиця 1

Загальні показники стану розвитку особистих селянських господарств України за період 2009-2010 рр. (станом на 01.01.2011 р.) [3, 4]

Показник	2009 р.	2010 р.	Абсолютне відхилення
Загальна кількість господарств, тис.	4715,3	4617,8	-97,5
з них господарства, які утримують худобу та птицю	3724,2	3599,7	-124,5
мають у приватній власності сільськогосподарську техніку	178,9	189,5	10,6
Площа земельних ділянок, тис. га	6760,1	6700,5	-59,6
у тому числі з цільовим призначенням для будівництва, обслуговування житлового будинку, господарських будівель	834,6	869,7	35,1
для ведення особистого селянського господарства	3060,4	3015,3	-45,1
для ведення товарного сільськогосподарського виробництва	2796,2	2746,4	-49,8
з них взятих в оренду	387,2	353,1	-34,1
Чисельність худоби, тис. голів:			
великої рогатої худоби	3309,5	3258,2	-51,3
у т.ч. корів	2351,8	2204,0	-147,8
свиней	3509,4	3790,5	281,1

Відобразимо особисті селянські господарства за регіонами України станом на 1 січня 2011 р. (табл. 2). Як ми бачимо з даних табл. 2, до найбільш розвинених регіонів України щодо ОСГ належать Вінницька, Львівська, Київська, Івано-Франківська, Черкаська, Полтавська та інші області.

В Україні в 2006-2010 рр. спостерігається тенденція зростання обсягу продукції сільського господарства виробленої особистими селянськими господарствами. Їх частка у валовій продукції сільського господарства, виробленій господарствами всіх категорій України в 2006 р., становила 62,0 %, у 2007 р. – 58,7 %, у 2008 р. – 59,8 %, у 2009 р. – 66,0 %, у 2010 р. – 60,3 % [2, с. 58].

**Особисті селянські господарства за регіонами України станом
на 1 січня 2011 р. [4]**

	Кількість господарств, тис.	Загальна площа земельних ділянок, тис. га	У т.ч. для ведення ОСГ, тис. га	Чисельність худоби, тис. голів		
				великої рогатої худоби	у т.ч. корів	свиней
Україна	4617,8	6700,5	3015,3	3258,2	2204,0	3790,5
Автономна Республіка Крим	44,3	94,1	48,1	24,9	15,6	14,9
Вінницька	351,2	316,7	171,5	241,2	158,9	272,0
Волинська	166,4	301,4	172,0	147,7	110,3	244,9
Дніпропетровська	202,0	381,8	112,1	108,0	71,4	132,4
Донецька	129,1	279,7	78,0	56,6	36,0	68,6
Житомирська	216,9	215,9	122,0	160,8	123,9	148,3
Закарпатська	232,8	220,0	84,6	147,3	109,3	217,1
Запорізька	150,9	379,3	120,6	82,1	54,3	101,5
Івано-Франківська	273,2	260,8	161,2	218,1	138,3	128,6
Київська	273,9	208,2	127,6	79,7	62,2	171,0
Кіровоградська	160,3	310,4	108,9	103,1	61,5	151,9
Луганська	49,0	108,9	30,3	32,7	20,0	25,7
Львівська	310,6	381,2	224,7	291,2	188,2	174,5
Миколаївська	88,5	271,0	67,6	86,3	59,2	58,0
Одеська	200,0	346,2	136,7	126,8	76,5	187,5
Полтавська	246,6	297,4	172,1	137,7	93,3	190,9
Рівненська	194,8	252,3	139,3	154,9	115,4	272,4
Сумська	164,5	173,7	110,6	86,9	72,6	129,1
Тернопільська	207,4	312,8	162,9	199,8	124,6	227,7
Харківська	165,4	352,1	112,1	94,2	60,8	102,8
Херсонська	103,2	381,9	97,2	116,9	59,5	65,4
Хмельницька	248,0	230,8	125,5	218,0	147,5	216,3
Черкаська	256,0	214,3	126,8	104,5	68,3	222,8
Чернівецька	184,6	209,8	81,2	120,3	73,2	135,8
Чернігівська	198,1	199,7	121,7	118,5	103,2	130,4
м. Севастополь	0,1	0,1	0,0	0,0	0,0	-

На наш погляд, частка приватного сектора у зайнятості в аграрній сфері України за період 1996-2010 рр. зростає не стільки завдяки ринковій трансформації, а внаслідок тривалої економічної кризи.

Протягом останніх років в господарствах населення укріплюється матеріально-технічна база, зокрема збільшується кількість тракторів, зернозбиральних комбайнів та вантажних автомобілів. Однак, їх незначне зростання в абсолютному виразі не створює належних умов щодо повного вирішення проблеми технічного оснащення цього сектору господарств. В 2009 р. в порівнянні із 2008 р. в особистих господарствах населення спостерігається збільшення енергетичних потужностей тракторів на 1,8 %, вантажних автомобілів – на 4,5 % та зменшення щодо зернозбиральних комбайнів на

5,9 %. У 2010 р. на 94,6 га посіву зернових та зернобобових культур припадав лише один зернозбиральний комбайн, на 26,8 га посівної площі – трактор [6, с. 5]. Зрозуміло, що наявних енергетичних потужностей ще недостатньо для повного та своєчасного виконання комплексу робіт по вирощуванню сільськогосподарських культур.

Протягом всієї історії розвитку індивідуального сектора товарність його продукції була незначною. Приблизно лише кожна десята частина виробленого селянським подвір'ям реалізувалась. Однак в останні роки інтерес до збільшення товарності продукції значно підвищився. Це сприяло розширенню забезпечення продовольством населення міст, а також зростанню доходів сільських мешканців. Інтерес до отримання додаткового прибутку від зайнятості в ОСГ обумовлений багато в чому тим, що тут селянська родина може будувати свої економічні і соціальні плани, спираючись у першу чергу на власні можливості. Ця обставина робить виробництво господарства справою дуже стабільною по відношенню до інших форм організації праці на селі.

Проведені соціологічні дослідження, результати яких представлені в табл. 3, дозволили встановити, якою мірою ОСГ впливає на структуру доходів його власників.

Таблиця 3

Ступінь впливу ОСГ на структуру доходів його власників

Позиція	Розподіл отриманих відповідей, %				
	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.
Доходи від ОСГ суттєво перевищують доходи від роботи в організації	34,0	33,5	35,0	35,0	36,0
Доходи від ОСГ не суттєво перевищують доходи від роботи в організації	22,5	23,0	24,0	23,5	23,5
Доходи від ОСГ дорівнюють доходам від роботи в організації	18,0	18,5	17,5	16,0	15,0
Доходи від ОСГ менше, ніж від роботи в організації	21,0	21,5	20,0	19,0	21,5
Інше	4,5	3,5	3,5	6,5	4,0

У період спаду громадського аграрного виробництва значення особистого сектору в порівнянні з іншими формами господарювання на селі різко підвищується. Даний факт крім іншого обумовлений можливостями ОСГ не тільки виробляти значний обсяг сільськогосподарської продукції, але й переробляти її, а також зберігати вироблене з максимальним ступенем ефективності. Підсумком розгляду економічних функцій особистого селянського господарства є висновок про те, що головна з них полягає в створенні сприятливих і адекватних для сільського способу життя умов відтворення робочої сили.

На основі оцінки діяльності фермерських та особистих селянських господарств встановлено, що сьогодні вони виробляють близько 65 % валової

сілськогосподарської продукції. Зокрема, 61 % виробляється особистими селянськими господарствами, і лише 4 % припадає на фермерські, інші 35 % виробляють сілськогосподарські підприємства різних форм власності. Проте, не зважаючи на те, що особисті селянські господарства виробляють продукції майже в 2 рази більше, аніж інші сілськогосподарські підприємства різних форм власності, слід зазначити, що останніми роками все ж таки відбуваються певні зміни у структурі виробництва валової сілськогосподарської продукції саме на користь останніх.

Що стосується частки особистих селянських господарств у загальному виробництві сілськогосподарської продукції України, то слід зазначити, що в них виробляється переважна частина картоплі (98 %), овочів та баштанних культур (89,6 %), плодів і ягід (86,5 %). У 2010 р. в особистих селянських господарствах було зосереджено 64,9 % поголів'я великої рогатої худоби, 59,1 % свиней, 52,7 % птиці, і вироблено 51,9 % м'яса, 82,2 % молока, 46 % яєць [8, с. 77].

Особисті селянські господарства є найпоширенішою формою господарювання в сілському господарстві України. Регулювання їхньої діяльності повинно спрямовуватися не тільки на полегшення праці, а й на збільшення доходів сілських жителів. Здійснюючи винятково сілськогосподарську діяльність, власникам особистих селянських господарств важко забезпечити достойний рівень життя. До того ж, праця в такому господарстві має виражений сезонний характер. У зв'язку з цим надзвичайної актуальності набула проблема диверсифікації діяльності особистих селянських господарств.

Однією з найактуальніших проблем розвитку особистих селянських господарств є нестача пасовищ для випасання великої рогатої худоби. Пропозиції з організації культурних пасовищ на основі оренди розпайованих і приватизованих земельних ділянок повинні формуватися на території кожної сілської ради у вигляді цілісних масивів. Організації таких пасовищ має передувати довготривала роз'яснювальна робота серед сілських жителів з боку органів місцевого самоврядування.

Висновки. Аналіз стану функціонування господарств населення дає підстави для висновку про те, що увага держави до розвитку цієї категорії господарств нині є недостатньою. На селі надто мало обслуговуючих кооперативів із належною сучасною сілськогосподарською технікою. Практично не приділяється увага якості насінневого матеріалу. Відсутня система сортооновлення та сортозаміни насінневого матеріалу. Посівний матеріал використовується без попереднього лабораторного аналізу. Існуючі закупівельні ціни на насінневий матеріал не дають можливості селянину придбати його в достатній кількості. В більшості випадків в особистих селянських господарствах не практикується використання сівозмін, технологічно обґрунтованого чергування сілськогосподарських культур.

Зменшення поголів'я худоби призводить до зменшення виробництва органічних добрив. Це негативно впливає на обсяги виробництва продукції рослинництва. Надто високі ціни на мінеральні добрива не дають можливості придбати їх у достатній кількості. На селі не створено консультативних до-

радчих служб, які предметно працювали б у напрямі технологічної допомоги ОСГ у веденні господарства, застосування передового досвіду. Відсутня й ефективна система довгострокового кредитування господарств населення. Вирішення зазначених проблем сприятиме суттєвому підвищенню ефективності діяльності ОСГ.

Література:

1. Балаш Л.Я. Стан та перспективи розвитку особистих селянських господарств // Тези доп. V держ. наук.-практ. конф. "Аграрна наука – виробництву". – Біла Церква, 2006. – С.64-65.
2. Збарський В.К. Тенденції розвитку особистих селянських господарств / В.К. Збарський, П.К. Канінський // АгроІнком. – 2008. – №5-6. – С. 56-61.
3. Експрес-випуск «Особисті селянські господарства України станом на 1 січня 2009 р.» від 19.03.2009 р. № 61.
4. Експрес-випуск «Особисті селянські господарства України станом на 1 січня 2010 р.» від 18.03.2010 р. № 63.
5. Мельник Л.Ю., Макаренко П.М. Сутність аграрних домогосподарств та їх основні економічні характеристики // Економіка АПК, - 2007. - № 3. - С. 3-10.
6. Месель-Веселяк В.Я. Організаційно-економічні умови розвитку аграрного виробництва в Україні / Економіка АПК. - 2010. - №9. – С.5.
7. Онищенко О. Господарства населення: підсумкові оцінки, прогнози / О. Онищенко // Економіка України. – 2003. – № 3. – С. 59-69.
8. Чорна Ю.М. Особисті селянські господарства серед суб'єктів власності і господарювання в аграрній сфері економіки // Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво. – 2009. - № 3. – С. 76-80.

Рецензент: д.держ.упр., професор Лозинська Т.М.

УДК: 631.158:638.310.84

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО-ТВОРЧОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ФАХІВЦЯ АГРАРНОЇ СФЕРИ

Нагаєв В.М., д.пед.н., професор

Харківський національний аграрний університет ім. В.В.Докучаєва

Розглянуто теоретичні, методичні та методологічні аспекти процесу формування професійної компетентності спеціалістів сільськогосподарського виробництва в умовах управління навчально-творчою діяльністю студентів. Запропоновано професійно-кваліфікаційну модель майбутнього фахівця аграрної сфери як творчої особистості.

The theoretical, methodical and methodological aspects of process of forming of professional competence of specialists of agricultural production are considered in the conditions of management of students educational-creative activity. The professionally qualifying model of future specialist of agrarian sphere is offered as creative personality.

Постановка проблеми. В умовах багатоукладності сільського господарства України, фахівці-аграрії повинні мати не лише фундаментальні знання в галузі технології виробництва і переробки продукції рослинництва та тваринництва, але й володіти розширеною сферою управлінської діяльності, яка враховує знання та досвід у галузі права, ринкової економіки, психології та менеджменту, інформаційних технологій; бути носіями високих культур-